

Er werd in de jaren zestig heel wat af gekaart in het eerste Spaanse centrum bij de Vituskerk. Een biertje ging er daarbij altijd wel in. De televisie stond op een verhoging in een van de hoeken, naar typisch Spaans gebruik. Kleine kinderen speelden tussen de tafels door.

Spaanse gasten over de vloer

Hans Hoogenboom

De eerste Spaanse werknemers arriveerden in Hilversum aan het begin van de jaren zestig. De meesten hadden in Spanje al een contract getekend bij een Nederlandse werkgever. Dat verzekerde hen van een baan en een inkomen. Ver van huis.

Anderen kwamen op de bonnefooi toen ze hadden gehoord dat in deze contreien makkelijk aan werk te komen was.

In 1961 had Nederland een wervingsakkoord gesloten met Spanje om langs die weg aan meer arbeidskrachten te komen. Deze waren in eigen land niet te vinden. Het Nederlandse arbeidsbureau vond in arme Spaanse regio's als Andalusië en Extremadura geschikte kandidaten, maar ook op de Canarische eilanden. Uit laatstgenoemde regio kwam de eerste groep 'gastarbeiders' in Hilversum terecht.

Hilversum telde in 1965 volgens cijfers van de gemeente 169 Spaanse arbeiders. Ze zouden de voorhoede blijken te zijn, want tien jaar later waren het er volgens schattingen vijf keer zo veel. Op de werkgevers van de gecontracteerden rustte de plicht om voor huisvesting en voeding te zorgen. Ze dienden tijdig contractpensies annex kosthuizen voor hun nieuwe personeel regelen en konden eventueel een beroep doen op de rijksoverheid.

Het bedrijf dat in 1965 de meeste Spaanse werknemers over de vloer had was de Verenigde Schroevenfabrieken Hilversum aan de Oude Amersfoortseweg. Daar waren er bijna dertig aan de slag. Dat aantal groeide uit tot een veelvoud daarvan. De VSH stond als een voorbeeldige werkgever bekend. Het bedrijf kocht voor twintig van zijn Spanjaarden een halve villa, op het adres Soestdijkerstraatweg 41. Dat pand staat er nog. Er wonen nu studenten. Relatief veel 'Hilversumse' Spanjaarden kwamen te werken in de tapijtindustrie. In twee van die fabrieken waren rond 1965 ruim veertig aan de slag: bij Corn. van den Brink in de Huygensstraat en bij de Veneta Tapijtindustrie N.V. aan de Oosterengweg. Ook daar zouden de aantallen toenemen. Verder verdienden kleinere groepjes hun brood bij meubelfabriek De Wijer & Zn., galvanisch bedrijf Brandsma, drukkerij De Boer, Philips Telecommunicatie en ook de Knorrfabriek (op de grens van Nieuw-Loosdrecht).

Canarische wortels

De Hilversumse Spanjaarden kwamen bijna allemaal van de Canarische eilanden, vooral van het hoofdeiland Tenerife. Een minderheid was uit Galicië afkomstig, de

noordwestelijke regio rond Santiago de Compostela. Mannen uit regio's als Andalusië streken elders in de Randstad neer zoals in de Zaanstreek. Zij waren wat militanter dan hun landgenoten in Hilversum. De Zaanstreek was bovendien van zichzelf al een 'rood nest'. De Spaanse socialisten, communisten en de vakbonden die in het eigen land verboden waren hadden hier veel ahang.

De Spanjaarden waren de eerste maanden op zichzelf en op elkaar aangewezen. Ze voelden zich doorgaans als een kat in een vreemd pakhuis. Want er was behalve de Nederlandse taal nog veel meer om aan te wennen. Ten eerste was er een ander dagritme. Het lunchmoment lag hier rond het middaguur waar in Spanje iedereen pas 's middags tegen half drie aanschoof voor het (warme) middageten, gevolgd door een middagslaapje (*siesta*). Dat laatste was er hier niet bij. Men werkte na de schaft gewoon weer tot vijf of zes uur. In Spanje pakte men de werkdag pas na de *siesta* rond vijf uur weer op en ging dan rond negen uur naar huis. Daar wachtte dan nog het avondeten. Openingstijden van winkels en horecazaken, het hele openbare leven was hier anders. Ouderen waren gewend om na hun zesuurtje (*merienda*) met vriend of

De grote regio's in Spanje, met zoals altijd de Canarische Eilanden in een apart inzethoekje omdat ze tweeduizend kilometer ver weg liggen. Deze kaart stond in een Spaans lesboek dat de Spaanse kinderen in Hilversum moesten bestuderen. De regio's kregen later een eigen autonome regering.

De broers Gerardo (I) en Ponciano Gomez uit Tenerife, gekiekt in 1966 kort na hun hereniging. Ze poseren in hun nette pak, staande in het plantsoentje dat het begin van de Bosdrift scheidt van de Hilvertsweg.

kennis een ommetje te maken en ergens iets te drinken. In Nederland heerste vooral in de wintermaanden na zevenen buiten geen gezelligheid, eerder stilte.

De winkels waren dicht, op de koopavond na. Twee fietsters, een man met een hond, dat was het. *Toque de queda* ('avondklok') grapt de Spanjaarden wel eens. In Hilversum gingen ze 's avonds uit de macht der gewoonte toch nog vaak een rondje om. Her en der keken ze naar binnen in de verlichte huiskamers, waar de bewoners hun gang gingen. Gordijnen waren bijna overal open en 'alles' was gewoon te zien; heel anders dan in Spanje waar in de stad iedereen onzichtbaar voor passanten een etage bewoont. Deze openheid was letterlijk.

Vanaf medio jaren zestig werd de hulpverlening aan de gastarbeiders fatsoenlijk opgetuigd en konden de Spanjaarden terecht bij instanties als de stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers in het Gooi en Noordelijke Vechtstreek. Die hield kantoor in het pand Groest 104. Later, in 1974, werd het Nederlands Centrum voor Buitenlanders (NCB) opgericht. Dat hielp de gastar-

beiders op het gebied van huisvesting, werk en taal. Er werden voor hen spreekuren georganiseerd, waarmee zich in Hilversum onder andere de van Tenerife afkomstige Ponciano Gómez ging bezighouden – eerst parttime, later fulltime. Hij trok zich het lot van zijn landgenoten aan en had er meteen een baan aan.

Semi-analfabeet

Vanaf het eerste moment was naast de gemeente natuurlijk de werkgever een vraagbaak bij uitstek. Die beschikte meestal over een tolk en kon de nieuwkomers in het eigen bedrijf een cursus Nederlands aanbieden. Het aanleren van de Nederlandse taal was voor de Spaanse migrant geen sinecure. Hij was niet hoogopgeleid, integendeel. Velen hadden al grote moeite met lezen en schrijven in de eigen taal, laat staan het Nederlands. Ponciano Gómez noemt hen - terugkijkend - *semi-analfabeet*. Hun leerproces verliep met vallen en opstaan. De uitspraak van het Nederlands was een probleem op zich. Alleen de plaatsnaam Hilversum al, dat klonk als

De voetballers van het Spaanse cultureel centrum in Hilversum. Voetbal was altijd een welkome afleiding. Ze mochten ook graag wedstrijden in het gemeentelijk sportpark bezoeken. Van de lokale betaalde club Gooiland mochten ze gratis komen kijken. Er deden ook andere nationaliteiten mee, zoals Italianen. (coll. P. Gomez)

Gielbersoen. Dat de Spanjaarden moeite hadden zich in hun eigen taal te uiten bleek bijvoorbeeld uit de briefjes die de Spaanse ouders later aan hun kinderen meegaven, wanneer die op school bij de Spaanse les absent waren geweest.

Ze waren ingehuurd voor het verrichten van ongeschoold werk. Maar wie talent had, hard werkte en slim was – zich de taal eigen wist te maken en een klein netwerk opbouwde – kon na verloop van tijd in het bedrijf opklimmen naar een hogere functie.

De in Spanje geworven arbeiders kwamen in Hilversum terecht in enkele tientallen pensions. Logischerwijs zochten landgenoten elkaar op en vormden groepjes, doorgaans van vier tot zes personen per adres. De pensions lagen aan beide zijden van het spoor in bescheiden straten in Oost zoals de Bakkerstraat, maar ook in de Javalaan nabij het Omroepkwartier en aan de Soestdijkerstraatweg bij het Sportpark. De huisvesting was

meestal niet overdreven ruim.

Naast degenen die met een arbeidscontract op zak arriveerden kwam er in de jaren zestig tussen Spanje en Nederland ook een ‘spontane’ migratiestroom op gang. Voor wie op goed geluk de trein naar Holland nam werd tevoren hier niets geregeld, dat moesten ze zelf doen. Ze kwamen aan het werk bij kleinere bedrijven en woonden in kwalitatief (veel) mindere pensions, waar zich zelfs *ongewenste situaties* konden voordoen.¹ *Sanering* is in zo'n geval noodzakelijk, aldus een rapport uit 1966, dat genoemde situaties niet nader omschreef.

De normale toestand was dat een pensionhouder kamers verhuurde. Maar Hilversumse exploitanten die er een slaatje uit wilden slaan gingen op zeker moment slaappleatsen verhuren, losse bedden dus. Dan pasten er meer huurders op dezelfde kamer. Zo kon elk bed binnen een etmaal twee keer beslapen worden: door een pensionsgast die dagdienst draaide en een ander die in

Ponciano Gomez neemt een fikse slok uit de beker, die hij net met zijn mannen heeft gewonnen. Natuurlijk volgde men vanuit Hilversum ook het verloop van de Spaanse competitie op de voet. Let overigens op de haardracht. (coll. P. Gomez)

een nachtploeg werkte en er dus overdag in sliep. Vanuit de lokale politiek werden deze ‘foute’ exploitanten vooral door de linkse fusiepartij Progressief Hilversum (PH) kritisch gevolgd en in een zwartboek via de lokale pers² aan de schandpaal genageld. Bij bezoeken aan verdachte pensions bleken vooral de Turkse en Marokkaanse arbeiders de dupe te zijn van wanpraktijken. Een pensionverordening die harde kwaliteitseisen stelde had Hilversum in de jaren zestig nog niet. Die zou pas mede naar aanleiding van het zwartboek in juni 1970 door de gemeenteraad worden goedgekeurd.

Pensionprijs

Bij overleg over de misstanden (overbevolkte pensions, nauwelijks of zelfs geen (werkend) sanitair etc.) kwamen pensionhouders en gastarbeiders tegenover elkaar te staan. De pensioneigenaren vonden de verordening op zich wel redelijk. Ze wezen noodzakelijke verbeteringen

aan hun eigendom niet af, maar zeiden wel dat na verbouwingen de pensionprijs scherp kon stijgen. Namens de pensionhouders zei C.J. Heuft: *De exploitatie van pension is een taak die de overheid overlaat aan particulieren; dan moet de overheid er ook voor zorgen dat dit mogelijk wordt gemaakt.*

In het zwartboek over misstanden in Hilversumse pensions werd de huisvesting ‘soms weezinwekkend’ genoemd. Dan ontbraken meest elementaire voorzieningen. Op sanitair gebied was er veel mis. Zo was er in een bepaald pension geen toilet en deden de bewoners hun behoefte in een gat in de tuin. In andere pensions werkten toiletten niet. In een zeker pension vond men stapelbedden die tot vierhoog lagen. Soms had de behuizing meer weg van een schuur of een verbouwd kippenhok. In een bepaald pension was er één douche voor 44 man. Ook de Spanjaarden kenden jarenlang geen ideale woonomstandigheden. Ze namen echter veel ongemak

Aan de hand van Eva Gloria Lopez kon Nederland eind jaren zestig voor de tv Spaans leren bij Teleac in de cursus Vamos a Ver. Er werd bij het lesboek een mooie set langspeelplaten geleverd, om thuis de uitspraak te kunnen oefenen. (coll. P. Gomez)

voor lief want ze hadden geen keus. Hun plan was simpel: al werkend zoveel mogelijk geld opzij te leggen om na een paar jaar weer terug te keren naar hun geboorteland. Met het bijeengespaarde geld konden ze daar trouwen en een huis kopen, of een bedrijfje beginnen. Dit was het gedroomde scenario.

Intussen hield de 'spontane' stroom migrantenarbeiders vanuit Spanje aan. Er waren mannen bij die van seizoensarbeid hadden geleefd. Er was zelfs een groepje 'tentenbouwers' bij, sterke knapen die meekwamen in het kielzog van een Nederlands circus, dat in Spanje op toernee was geweest. Dat laatste herinnert zich Ponciano Gómez, die enkele tientallen jaren in Hilversum bestuurder is geweest bij het Nederlandse Centrum Buitenlanders in Hilversum.

Het hoogtepunt van de Spaanse aanwezigheid in Hilversum lag rond 1975. Er waren toen tussen de achthonderd en duizend Spanjaarden in de omroepstad. Overigens waren ook nogal wat in Hilversum wonende migranten niet in deze gemeente werkzaam maar elders. Zo werkten er bij drukkerij De Boer vijftig Marokkanen, maar tweëntwintig van hen woonden in Utrecht en omgeving.

Werk en geld

Toen ik zelf in Hilversum aankwam in november 1965 lag er

tien centimeter sneeuw, gaat Ponciano Gómez terug in de tijd. Zelf kwam hij uit het subtropische Tenerife. Toen hij de reis naar het noorden ondernam was hij nog geen twintig jaar. Zijn broer Gerardo zat al in Nederland. Die had me geschreven: kom ook deze kant op, er is genoeg werk hier en het betaalt goed. Gerardo werkte destijds bij stomerij De Goudfazant in 's-Graveland.

Op Tenerife was in die jaren nauwelijks betaald werk te vinden. Massatoerisme bestond nog niet. Vader Gómez was boer. Het leven op het eiland was hard en bood jongeren geen uitzicht op werk. Er was nog een andere reden om naar het buitenland te willen. In die tijd regeerde Franco vanuit Madrid met ijzeren vuist. Alles wat zweemde naar tegenstand – in de praktijk alles wat links was – werd de kop ingedrukt. Voor Franco waren arbeiders en studenten een risico. Hun organisaties opereerden ondergronds of vanuit het buitenland. Bij confrontaties op straat ging het er hard aan toe, waarbij vooral de Guardia Civil zich in negatieve zin onderscheidde. Dat politiekorps mepte er op los met de *porra*, de wapenstok. Gómez weet nog hoe ze zijn broer in elkaar sloegen. Menigmaal is tijdens Franco's bewind de doodstraf uitgevoerd met behulp van een middeleeuws werktuig: de *garrote* (worgpaal). Voor het laatst gebeurde dat in 1974.

Welkom bij Gooiland

In hun vrije tijd zochten de Spanjaarden in Hilversum elkaar natuurlijk op. Ze spraken af in cafés en dancings in het centrum. Zo gingen regelmatig de voetjes van de vloer bij De Karseboom aan de Groest en elders. Anderen raakten verslingerd aan biljarten (in De Waag, De Doelen). Naar dit soort avondjes met een hapje en een drankje keken ze uit. Het gaf hun niet een vervangend 'thuisgevoel' maar het hielp wel de pijn te verzachten.

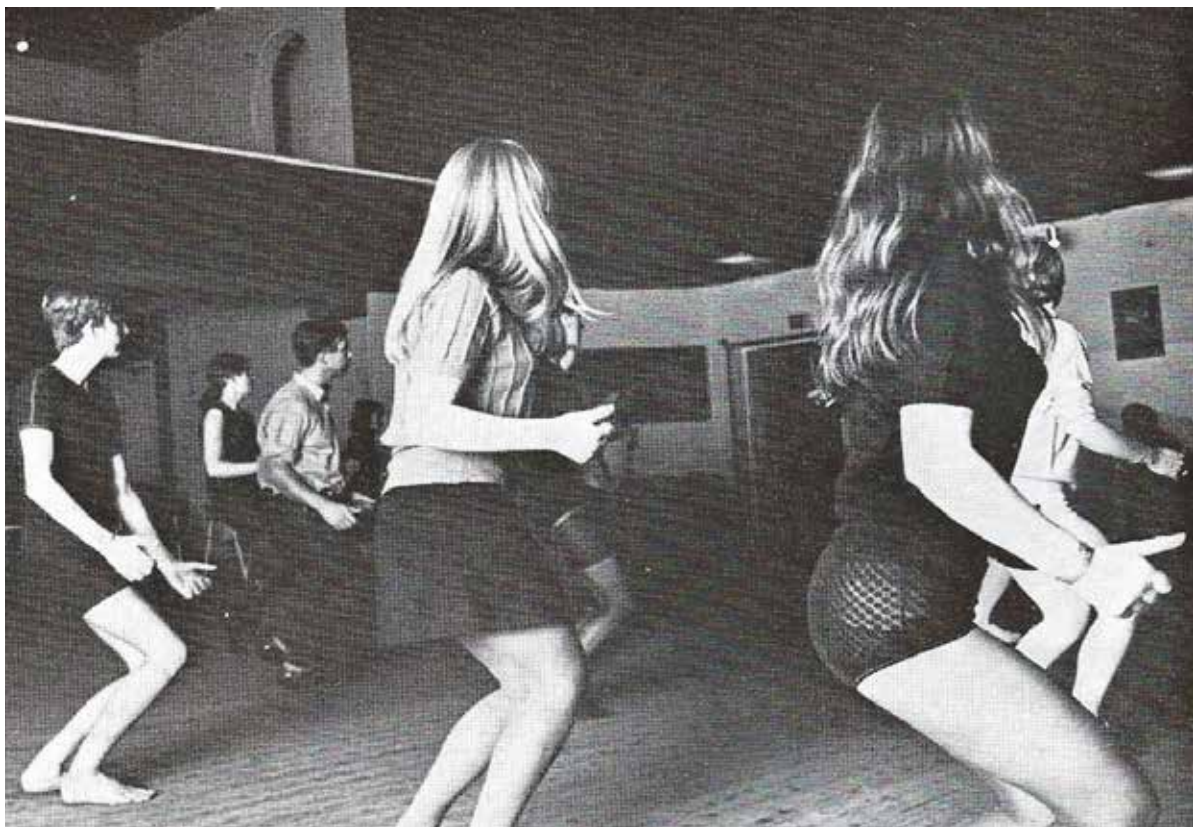
Ook voetbal was een afleiding en een bindmiddel met de Nederlandse samenleving. In die tijd had de omroepstad twee betalende clubs, die in de weekeinden hun competitiewedstrijden hadden: Hilversum en Gooiland. Het Vrije Volk meldde begin februari 1971 dat Gooiland bij thuiswedstrijden gratis toegang ging verlenen aan groepen gastarbeiders. De eerste Spaanse groep toeschouwers was 22 man sterk. Ze werkten bij een farmaceutische fabriek en kwamen op een zondagmiddag in februari 1971 kijken naar de wedstrijd Gooiland-AGOVV. Tijdens trainingen en wedstrijden konden ze ervaringen en tips

uitwisselen, en nieuwtjes van het thuisfront in Spanje. Zelf vormden de Hilversummers ook een voetbalteam. Verder was er altijd een pak speelkaarten voor een spelletje mus bij de hand, net als dominostenen. Er waren meer welkomstinitiatieven in Hilversum. Zo zorgde de rooms-katholieke Vitus-parochie voor een grote groep vrijwilligers, die de Spanjaarden het leven veraangenaamden. *Heel prettig was dat*, zegt Gómez. Hij is over het algemeen ook goed te spreken over de inspanningen die de gemeente Hilversum zich getroostte.

Naast de Vituskerk

De behoefte aan een eigen Spaans cultureel centrum in Hilversum deed zich al in een vroeg stadium gevoelen. Dat onderkende ook de gemeente. Het eerste Spaanse culturele centrum werd naast de St. Vituskerk aan de Emmastraat ingericht, op nummer 4. Een logische en

herkenbare plek voor de rooms-katholieke Spanjaarden. De tv in de hoek, houten vloer, stoelen en tafels. De gelovigen konden op zondag in de kerk naast de deur naar de mis en/of te biecht. Bovendien bekommerde de r.k.-kerk zich om de Spanjaarden, kerkganger of niet. Er was jarenlang een Spaanse zielzorger die bij hen langsging, *padre Torrega*. Hij was een vertrouwenspersoon, iemand bij wie de gastarbeider als het ware 'te biecht' kon. Tien jaar lang was het Spaanse culturele centrum in de schaduw van de majestueuze St. Vitus te vinden. Toen men in 1975 een andere ruimte moest zoeken, kwam de gemeente met een voormalig noodlokaal aan de Lopes Diaslaan op de proppen. Daar kon Spaans Hilversum dan weer voor een aantal jaren terecht. Menigeeen had last van heimwee. Familie en vrienden werden zeer gemist. Daar konden de brieven en een enkel telefoontje niet veel aan veranderen. De getrouwde

Wie in de late jaren zestig in Hilversum eens lekker fysiek uit de bol wilde gaan kon gaan beatballetten bij Helen le Clerq in de grote zaal van Ons Gebouw aan de Havenstraat. Bij beatballet kwam het vooral aan op het maken van staccato-achtige bewegingen, die werden gedictieerd door sterk ritmische muziek.

Jonge dochters van Spaanse werknemers zetten regelmatig, uitgedost in fraaie feestjurken, hun beste beentje voor bij uitvoeringen in het Spaanse centrum. Ook enkele zonen deden mee aan de lessen die ze kregen van De Danser, een werknemer die door de week bij de Knorr werkte. Vanaf de kanten keken ouders trots toe. (coll. P. Gomez)

mannen konden wel hun echtgenote laten overkomen, maar voor die vaak innig gewenste hereniging golden formele voorwaarden. Ten eerste moest het echtpaar over een eigen woning kunnen beschikken, want een gezin hoorde niet in een pension. Bijna niemand kon zich echter een eigen huis permitteren. Die woning moest ook nog eens ruim genoeg zijn, met het oog op (eventuele) kinderen.

Verder werden de vrouwen door de Nederlandse overheid geacht om zelf ook een werkkring te zoeken. Heel wat vrouwen hebben in Hilversum op die manier een baan(tje) in de zorg gevonden. Het waren harde werkers. De toestroom van de eega's vanuit Spanje was rond 1972 goed op gang gekomen.

Rozenhoedjes

De Spaanse vrouwen bleken trouwe kerkgangers en ze zullen heel wat rozenhoedjes hebben gebeden voor het

behoud van hun huwelijk. Want dat was niet vanzelfsprekend.

Tot het moment van de gezinshereniging waren de Spanjaarden in Hilversum onbestorven weduwnaars geweest. Het was jarenlang een mannengemeenschap. Dat zorgde af en toe voor complicaties. Er lagen diverse verleidingen op de loer. Ten eerste was er het probleem van de moeilijk te beteugelen goklust. Menige Spaanse werknemer kon het niet laten om tijdens onderonsjes in bepaalde pensions zijn zuur verdiende centen op het spel te zetten. De deelnemers wonnen en verloren, maar elk verlies - opgeteld bij het effect van wijn- en bierconsumptie - gaf opwindende en geschreeuw, hetgeen prompt tot problemen leidde met de burens. Zo was er een pension in de Javalaan dat als gokhol bekend stond. Liep het laat op de avond of 's nachts uit de hand, dan kwamen de burens in het geweer. *Eerst riepen ze dingen als oprotten, maar dat hielp niet direct. Daarna haalden ze dan de politie erbij om de*

Een sevillana, voor (jonge) Spaanse dame en heer. Langs de kant werd natuurlijk ritmisch geklapt. Achter de dansgroep een groot schilderij, dat de Spaanse sfeer versterkte. Daarop zijn witgepleisterde, typisch Zuid-Spaanse huizen te zien. (coll. P. Gomez)

gemoederen te sussen, aldus Ponciano Gómez.

Een ander gevoelig punt betrof de verleiding, die van het lokale vrouwelijk schoon uitging. Dat bleek in de praktijk een mijnenveld, niet zozeer voor de vrijgezellen als wel voor de getrouwden. Het kwam voor dat een temperamentvolle getrouwde Spanjaard bij de langdurige

afwezigheid van zijn vrouw troost zocht bij een Hollands meisje. Zolang de directbetrokkenen daar discreet mee omgingen was er weinig aan de hand. Maar binnen de kleine Spaanse gemeenschap kon zo'n gerucht de ronde gaan doen. Dan kon de overspelige slechts bidden, dat het geroddel niet de grens over zou steken en de in Spanje wonende echtgenote zou bereiken. Want dan waren de rapen gaar.

Vooraf aan het donkere einde van het jaar, voor katholieken de adventperiode, deed de melancholie zich gevoelen in het zicht van Kerstmis (Navidad), het gezinsfeest bij uitstek. De avond van 24 december was daarbij het belangrijkste moment: met alle kerkelijke, muzikale (Spaanse kerstliedjes!) en culinaire aspecten die samen de traditie vormden. Dat gold ook voor 6 januari op het feest van Driekoningen (Reyes Magos). Dan kregen de Spaanse kindertjes hun cadeautjes. In de aanloop naar Pasen was de Semana Santa een bijzondere week. Die dagen waren ze zoveel mogelijk samen, juist in het Spaanse cultureel centrum. Ook was een belangrijk - rooms-katholiek - moment wanneer kinderen hun eerste communie deden.

Een van de Spaanse arbeiders werkte in de jaren zeventig bij de Knorr-soepfabriek in Nieuw-Loosdrecht. Hij stond bekend als El Bailarín,

de Danser, omdat hij op dat folkloristische vlak van wanten wist. Het uitvoeren van Spaanse folklore in het Centro Español was een van de manieren om voeling te houden met de eigen cultuur. Jonge dochters huldten zich in door hun moeder op maat gemaakte Spaanse kledij en dansten de sevillanas zoals ze die van 'de Danser'

'Dat kan toch allemaal maar'

Nogal wat vrouwen vonden de seksualisering bij bioscoop Churchill niet leuk en ze lieten dat op gezette tijden op de gevel met de verfkwaast merken. Ook sommige mannen waren ertegen. Zo bekladde in 1981 de mannenactiegroep 'Laat um maar hangen' de cinema aan de Havenstraat met leuzen. Seks was ook voor de oudere Nederlandse generatie wennen. Het was de bloeitijd van de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH), die had zendtijd op de radio. Al sinds 1964 was de anticonceptiepil te krijgen. Op 9 oktober 1967 verscheen de destijds 21-jarige Phil Bloom poedelnaakt op tv in het VPRO-programma Hoempla. Het fenomeen seksshop verscheen in het straatbeeld. Het naaktstrand werd uitgevonden. Zoals het tv-gezelschap Farce Majeure zong: dat kan toch allemaal maar in Nederland.

Rel rond Lino Calle

Doelwit van de protesten in Nederland tegen het Franco-bewind waren met name de Spaanse ambassade in Den Haag en het consulaat in Amsterdam. Die werden ervan verdacht zich achter de schermen te bemoeien met Nederlandse zaken. Dat laatste scheen het geval in de affaire rond de Spaanse radioman Lino Calle in 1970-1971. Deze werd in januari 1971 ontslagen omdat hij zich in zijn zondagse radiopraatje 'niet objectief' over het Franco-bewind had uitgelaten. In dat praatje had Calle het lot van de politieke gevangenen aange-stipt. De Spaanse ambassade klaagde erover via het ministerie van CRM bij het NOS-bestuur. Calle werd ontslagen. Het werd een hele rel. De NOS ontkende te zijn gezwicht voor druk van de ambassade. Uiteindelijk werd Calle na een 'goed gesprek' met de NOS-bazen weer in dienst genomen. Hij had toegezegd zijn woorden zorgvuldiger te zullen kiezen.

hadden geleerd. Op tafels wachtten dan intussen de wijn en hapjes, die hun ouders hadden klaargemaakt en meegebracht.

Seksbioscoop

Vooraf ook de Nederlandse toenemende openheid op het vlak van de seksualiteit ervoeren Spaanse nieuwkomers als verbazingwekkend. In Spanje mocht er niets in het openbaar en hier van alles, zo leek het, of het werd in elk geval gedoogd. De Churchill-bioscoop in de Havenstraat schakelde al in de loop van de jaren zestig over

op wat ondeugender films. Voorzichtig startmoment was de nogal brave kaskraker *Irma la Douce* (met Shirley MacLaine en Jack Lemmon), over prostitutie in Parijs. *Irma-met-de-groene-kousen* liep in Churchill bijna dertig weken. In de jaren erna groeide de bioscoop door tot een (soft)seksbioscoop, met elke week een ander blootfilmje dat zich vaak in Tirol afspeelde. Toelating voor bezoekers van boven de 18 jaar. Aan die leeftijdseis voldeden alle Spanjaarden.

Volgens Ponciano Gómez trok Churchill de Spanjaarden als een magneet. *Ze gingen er met twintig man tegelijk heen.*

Gedrang bij de ingang van een van de drie Spaanse culturele centra die Hilversum heeft gehad. Men zocht er de Spaanse versie van Hollandse gezelligheid. Het 'onder elkaar' zijn was het belangrijkste. (coll. P. Gomez)

Een tafel vol thuisgemaakte Spaanse hapjes en gerechten voor een feestelijk samenzijn in het centrum. Spaanse moeders hadden er vaak uren voor in de keuken gestaan. Natuurlijk maakte men de lekkerste tapas uit de eigen Spaanse regio. Nederland zelf moest de Spaanse hapjes nog ontdekken. (coll. P. Gomez)

Voor Spaanse gastarbeiders, die in brave katholieke sferen waren opgegroeid, moet het allemaal lichtelijk verbijsterend zijn geweest.

Gaan of blijven?

Wat er in Spanje intussen allemaal gebeurde werd ook in Hilversum steeds belangrijker. De gastarbeiders waren kinderen van het Franco-tijdperk. Hun ouders hadden de gevolgen van de Spaanse burgeroorlog (1936-1939) aan den lijve ondervonden. Velen waren invalide geraakt en/of bleven zitten met geestelijke schade.

De grote meerderheid van de Spaanse immigranten in de mediastad is na kortere of langere tijd – vaak na ampel overleg met de kinderen - teruggereisd naar de Spaanse geboortegrond. Die remigratiestroom kwam rond 1975

voorzichtig op gang. Na Franco's dood kon Spanje behoedzaam de steven wenden richting democratie. In 1977 diende het in Brussel een aanvraag in om lid te worden van de Europese Economische Gemeenschap. De democratie moest eerst nog wortelschieten.

In februari 1981 mislukte in Spanje een militaire staatsgreep dankzij kloek optreden van de jonge koning Juan Carlos.

Pas in 1986 trad Spanje tot de Gemeenschap toe. In de eerste tien jaar na Franco's dood keerde zo'n veertig procent van de Hilversumse Spanjaarden naar het eigen land terug. Anderen zouden nog volgen. Een minderheid bleef in Holland, trouwde (soms met een Nederlandse), kreeg kinderen en integreerde compleet. Tot die laatste groep behoorde ook Ponciano Gómez.

NOTEN

¹ Rapport Huisvesting Buitenlandse Arbeiders, van de commissie Buitenlandse Arbeiders van de drie werkgeverbonden, 10 februari 1966.

² Zie artikel in *De Gooi- en Eemlander* van 14 mei 1970.